

6.2. LAKÓHELY SZERINTI KÜLÖNBSÉGEK A NEM TANULÓ ÉS NEM DOLGOZÓ TIZENÉVESEK ARÁNYÁBAN A TANKÖTELEZETTSÉGI KOR LESZÁLLÍTÁSA ELŐTT ÉS UTÁN

KÖLLŐ JÁNOS & SEBŐK ANNA

A már munkavállalási korú, de még kiskorú népesség (15–18 évesek) munkanélkülisége a rendszerváltás első éveit követően folyamatosan csökkent, a tankötelezettségi korhatár 18. életévre emelésével pedig alig három százalékos szintre esett.¹ A helyzet megváltozott a 2011. évi CXC. törvénnyel, amely ismét tizenhat évnél húzta meg a tankötelezettség felső határát, lehetővé téve, hogy az ennél idősebbek kilépjenek a munkaerőpiacra, és ott (a döntéshozók tervei szerint) munkába álljanak.

Ebben a rövid alfejezetben elemi eszközökkel és a leírás igényével megvizsgáljuk, hogyan alakult át az intézkedéssel érintett korosztály tevékenységi szerkezete az ország jobb és rosszabb helyzetű lakókörzeteiben. Figyelmünket a 17. életévüket már betöltött, de a 18.-at még el nem ért fiatalokra korlátozzuk, akik 2011 előtt – kisszámú kivétellel – iskolakötelesek voltak, azt követően viszont nem. Rámutatunk, hogy az iskolába járás a legrosszabb állapotú körzetekben esett vissza a legnagyobb mértékben, a foglalkoztatás növekedése pedig még a legjobb munkaerőpiacokon sem tudta elejét venni, hogy növekedjék a nem tanuló és nem is dolgozó (NTND) fiatalok száma.

Elemzésünk a 2011. évi népszámlálás teljes körű, tízmilliós sokaságán, és a 2016. évi mikrocenzus egymillió véletlen mintáján alapul.² A 17 évesekre vonatkozó adatokat még így sem tudjuk részletes földrajzi bontásban vizsgálni: ahhoz, hogy megfelelő elemszámhoz jussunk, ugyanakkor a mikrokörnyezet jellemzőit is megragadhatjuk, az ország átlagosan 250 lakosú népszámlálási körzeteit (melyek száma 45 500) különböző dimenziók szerint kvartilisekre bontottuk a 2011-ben megfigyelt adataik alapján. A vizsgált dimenziók: a helyi, általános iskolai végzettségű népesség foglalkoztatási és munkanélküliségi rátája; egy, az általános iskolát végzettek számára bejárható munkaerőpiac méretét és minőségét megragadó mutató, valamint a romák népességbeli aránya.³

A regionális különbségek időben változó szerepét probabilisztikus regresszióval mérjük. Az eredményváltozó azt méri, hogy a *j*-edik számlálókörzetben lakó *i*-edik 17 éves tanult-e, avagy teljesen passzív volt-e (NTND) 2011-ben, illetve 2016-ban. A 6.2.1. táblázat első három számoszlopában szereplő becsült együtthatók azt mutatják, hogy az adott évben az adott csoportba (roma fiú, roma lány, nem roma lány) tartozó egyén milyen valószínűséggel dolgozott a *nem roma fiúkhoz képest*. A 4–6. számoszlopban az együtthatók arról tudósítanak, hogyan befolyásolta a kimenet valószínűségét, ha a szűk lakókörnyezet a választott 2011. évi mutató (foglalkoztatási ráta, munkanél-

1 Az 1996. évi közoktatási törvény hatásairól lásd a kötet 2.5. alfejezetét.

2 A számításokat a KSH és az MTA KRTK közösen üzemeltetett kutatószobájában végeztük.

3 A mutatók pontos számítás-módjáról lásd a *Függelék*et az alfejezet végén.

küliségi ráta és a többi) szerint képzett második, harmadik, illetve negyedik legrosszabb számlálókörzet-negyedbe (Q_4 -be), és nem a legjobb egynegyedbe (Q_1 -be) tartozott.

6.2.1. táblázat: A nem, az etnikum és egyes lakóhelyi jellemzők hatása az oktatási részvételre, 2011, 2016 (probabilisztikus regresszió)

Számlálókörzeti indikátor	Roma fiú	Nem roma lány	Roma lány	Számlálókörzet-kvartilisek			Konstans	R^2	N
				2.	3.	4.			
Foglalkoztatási arány									
2011	-10,8 (4,5)	-0,4 (1,5)	-29,2 (9,3)	-0,0 (0,1)	-0,4 (1,5)	-4,0 (5,8)	99,2	0,11	9358
2016	-25,4 (9,6)	0,0 (1,2)	-26,0 (8,9)	0,1 (0,2)	-3,0 (4,5)	-12,7 (12,5)	97,6	0,14	7464
Munkanélküli arány									
2011	-12,1 (5,1)	-0,4 (1,5)	-30,3 (9,6)	-0,5 (1,5)	-1,0 (2,6)	-3,0 (4,5)	99,5	0,10	9358
2016	-29,3 (11,3)	0,1 (0,3)	-30,3 (10,5)	-2,3 (3,7)	-4,3 (6,1)	-10,1 (10,4)	98,3	0,12	7464
Munkapiac minősége^a									
2011	-12,8 (5,4)	-0,4 (1,8)	-30,8 (9,8)	-0,5 (1,4)	-0,9 (2,5)	-1,9 (4,4)	99,6	0,10	9358
2016	-30,7 (11,9)	0,1 (0,2)	-31,4 (10,9)	-1,7 (2,2)	-3,9 (5,1)	-7,1 (8,8)	98,2	0,11	7464
Romák aránya									
2011	-10,3 (4,3)	-0,4 (1,5)	-28,5 (9,0)	-3,6 (4,9)	-3,6 (5,1)	-4,1 (6,5)	95,2	0,11	9358
2016	-25,6 (9,6)	0,2 (0,4)	-26,3 (8,9)	-7,2 (6,0)	-10,1 (9,2)	-10,8 (10,8)	86,1	0,13	7464

^a Lásd a *Függelék*et az alfejezet végén.

Minta: A 2011-es népszámlálásban és a 2016-os mikroczuzusban egyaránt megfigyelt számlálókörzetek 17 éves lakosai. Roma az, aki az etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdésre magát első- vagy másodsorban romaként jelölte meg, vagy első, illetve második nyelvként beszéli a roma, beás vagy lovári nyelvek valamelyikét.

N = a megfigyelt személyek száma. Az együththatókat százzal szoroztuk, zárójelben a *t*-értékek láthatók.

A roma és nem roma fiatalokat azért különböztetjük meg, mert az előbbieket átlagosan sokkal rosszabb általános és középiskolákba járnak, mint a nem romák, gyakrabban fordul elő, hogy a szűk környezetük nem ösztönzi a tanulmányok befejezését, vagy a családjuk nehezen állja a tanulás járulékos költségeit, ezért erősebb a késztetés vagy a kényszer a tanulmányaik félbeszakítására. Az erősen szegregált és jellemzően rossz minőségű „cigányiskolákban” ezek a hatások felerősödnek.

Hangsúlyozzuk, hogy 2011-ben a körzeteknek csak arra a részhalmazára becsüljük az egyenleteket, amely megfigyelhető a mikroczuzusban is, a Q_1 – Q_4 csoportokba *ugyanazok* a számlálókörzetek tartoznak 2011-ben, mint 2016-ban. (A cenzus teljes mintájára becsült eredmények hasonlóak.)

Látható, hogy a nem roma fiúk és nem roma lányok részvételében sem 2011-ben, sem 2016-ban nem mutatható ki érdemi különbség. A roma lányoknak sokkal (nagyjából harminc százalékponttal) kisebb része járt iskolába 2011-ben, de a helyzetük 2016-ig lényegében nem változott, sőt kismértékben még javult is a nem roma lányokhoz képest. Óriási romlást látunk azonban a roma fiúknál, akik 10–13 százalékponttal kisebb eséllyel tanultak 2011-ben, és a hátrányuk 25–31 százalékpontosra növekedett 2016-ra!⁴

A lakóhelyi jellemzők esetében hasonló mintázatot figyelhetünk meg a táblázat első három blokkjában: a választott mutató szerint legrosszabb helyzetű körzetnegyedben már 2011-ben is alacsonyabb volt az oktatási részvétel (2–4 százalékponttal), mint a legjobb negyedben, a lemaradás azonban sokkal súlyosabbá (a választott lakóhelyi indikátortól függően 7–13 százalékpontossá) vált 2016-ra, azonos nemű és etnikai hovatartozású egyének összehasonlításában.

Az egyenletek konstansai a legjobb helyzetű lakóhelyi csoportban élő nem roma fiúk oktatási részvételét mérik – ez a mutató is romlott egy-másfél százalékponttal.

A táblázat legalsó blokkjában a számlálókörzeteket a romák 2011-es népességén belüli aránya szerint rendeztük kvartilisekbe. Ez nem befolyásolja érdemben az egyéni változókra kapott együtthatókat. Az oktatási részvétel a negyedik kvartilis felé haladva egyre alacsonyabb volt 2011-ben és – sokkal nagyobb mértékben – 2016-ban. Ezekből az – etnikai hovatartozásra kontrollált – eredményekből valószínűsíthető, hogy a „sűrű roma körzetekben” a nem roma fiatalok részvétele is jelentősen csökkent. Az egyenletekben a konstans értéke is különbözik az első három blokkban láthatóktól. A romák alacsony (az első kvartilisben lényegében nulla) részaránya önmagában nem garantált magas oktatási részvételt, és ezekben a (többnyire falusi) lakónegyedekben jelentősen csökkent az iskolába járó 17 éves fiúk aránya.

A hasonló szerkezetű 6.2.2. táblázatban a függő változó az NTND (nem tanul, nem dolgozik) státus. Nem ismételjük meg a négyféle mutató szerinti, egymáshoz hasonló eredményekre vezető becsléseket, csak a 2011. évi foglalkoztatási ráta alapján képzett kvartilisekkel végzett számítást mutatjuk be, ezúttal több figyelmet szentelve a 2016-ra kialakult NTND-szinteknek.

2011-ben egy, a legrosszabb helyzetű lakókörzetnegyedben élő 17 éves roma fiú esélyét arra, hogy ne tanuljon és ne is dolgozzon, 14,8 százalékosra (11,3 + 3,0 + 0,5) becsüli az egyenlet. 2016-ban a hasonlóan kalkulált esély 38,7 százalékosnak adódik, ami lényegében megegyezik az adott populációban ténylegesen megfigyelt értékkel (38,5 százalék).⁵ Noha a becsléseink nem hajszálpontosak (mint azt az egyenletek viszonylag alacsony magyarázó ereje sejteti), annyira azért megbízhatók, hogy kijelenthessük: 2011 és 2016 között jelentősen csökkent az iskolába járó 17 évesek aránya, amit a foglalkoztatás növekedése alig tudott ellensúlyozni. Társadalmi következményeit tekintve különösen súlyos fejlemény, hogy 2016-ra aggasztóan magasra – a 2011-es

4 A becsült mérték függ attól, hogy milyen számlálókörzeti mutatóra kontrolláljuk az egyéni hatásokat.

5 Itt jegyezzük meg, hogy a súlyozatlan és a lakosságsszámmal súlyozott becslések alig térnek el egymástól, ami logikusan következik abból, hogy a számlálókörzeteket a felmérést végző kérdezők munkaterhelését figyelembe véve alakítják ki, ezért méretükben nem nagyon különböznek.

szint legalább duplájára – nőtt a rossz adottságú lakókörnyezetben élő nem tanuló és nem is dolgozó roma fiúk aránya. 2016-ban tíz ilyen fiatalból négy nem tanult és nem is dolgozott.

6.2.2. táblázat: A nem, az etnikum és egyes lakóhelyi jellemzők hatása az NTND (nem tanul és nem dolgozik) státusra, 2011, 2016 (probabilisztikus regresszió)

Számlálókörzeti indikátor	Roma fiú	Nem roma lány	Roma lány	Számlálókörzet-kvartilisek			Konstans	R^2	N
				2.	3.	4.			
Foglalkoztatási arány									
2011	11,3 (4,9)	0,5 (1,8)	30,4 (9,7)	0,4 (1,5)	0,9 (2,3)	3,0 (4,4)	0,5	0,10	9358
2016	28,5 (11,2)	0,5 (0,9)	31,3 (10,9)	2,1 (3,8)	3,7 (5,7)	9,3 (10,2)	0,9	0,13	7464

Minta: A 2011-es népszámlálásban és a 2016-os mikrocenzusban egyaránt megfigyelt számlálókörzetek 17 éves lakosai. Roma az, aki az etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdésre magát első- vagy másodsorban romaként jelölte meg, vagy első, illetve második nyelvként beszéli a roma, beás vagy lovári nyelvek valamelyikét. N = a megfigyelt személyek száma. Az együtthatókat százszal szoroztuk, zárójelben a t -értékek láthatók.

Függelék

A számlálókörzeti indikátorok számítása

Foglalkoztatási arány. A kérdezést megelőző héten jövedelemtermelő munkát végzők aránya a munkavállalási korú népességben. Foglalkoztatottnak számít az is, aki az adott héten nem dolgozott, de csak átmenetileg volt távol a meglévő munkájától.

Munkanélküli-arány. Munkanélküli, aki nem dolgozik, a kérdezést megelőző hónapban aktívan állást keresett, és be tudna lépni egy megtalált munkahelyre. Számukat a munkavállalási korú népességhez viszonyítjuk.

A romák aránya. Romának minősül, aki az etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdésre magát első- vagy másodsorban romaként jelölte meg, vagy első, illetve második nyelvként beszéli a roma, beás vagy lovári nyelvek valamelyikét. Számukat a munkavállalási korú népességhez viszonyítjuk.

Munkaerőpiaci minőség indikátora. Egy számlálókörzet meghatározott iskolázottságú népességének munkaerőpiacát egy olyan mutatóval ($Q = V/A$) jellemezzük, ahol V az egyén számlálókörzetéből nyereségesen elérhető munkahelyek száma, A pedig azon versenytársak száma, akik számára szintén elérhetők ezek a munkahelyek. Elérhetőnek tekintünk egy munkahelyet, ha az utazási pénz- és időköltéssel csökkentett nettó kereset nagyobb, mint az elérhető segély és a közmunkás bér várható összege. Az erre vonatkozó számítás *Tir Melinda* és *Köllő János* végezték az MTA GEO-adatbázis (http://adatbank.krtk.mta.hu/adatbazisok__geo) felhasználásával.